

Smyk, Grzegorz

Radcy, asesorzy i inspektorzy rządu gubernialnego lubelskiego w latach 1867-1915

Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 8, 162-186

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GRZEGORZ SMYK

Radcy, asesorzy i inspektorzy rządu gubernialnego lubelskiego w latach 1867–1915

Ratsherren, Assessoren und Inspektoren der Lubliner Gouvernementsregierung in den Jahren 1867–1915

1. Wstęp. 2. Wydział Administracyjny. 3. Wydział Wojskowo-Policyjny. 4. Wydział Prawny. 5. Wydział Ubezpieczeniowy. 6. Wydział Budowniczy. 7. Wydziały Lekarski i Weterynaryjny 8. Podsumowanie.

1. Einleitung. 2. Verwaltungsabteilung. 3. Militärisch-polizeiliche Abteilung. 4. Juristische Abteilung. 5. Versicherungsabteilung. 6. Bauabteilung. 7. Arzt- und Tierarztabteilung. 8. Resümee.

1. W następstwie reform unifikacyjnych przeprowadzonych przez władze carskie w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym zlikwidowane zostały wszystkie odrębne dotąd od rosyjskich centralne władze administracyjne Królestwa. Poszczególne dziedziny zarządu cywilnego podporządkowano zwierzchnictwu właściwych resortowo ministrów i kierowników urzędów centralnych w Petersburgu¹. Reorganizacji uległa także administracja terenowa.

¹ W rezultacie tych przekształceń ziemie Królestwa Polskiego utraciły samodzielność administracyjną i faktycznie stały się jedną z prowincji Imperium Rosyjskiego. Zacieraniu odrębności prawno-ustrojowych Królestwa towarzyszyła polityka rusyfikacji, która objęła wszystkie dziedziny życia społecznego, w tym i administrację cywilną. Urzędom narzucono rosyjską procedurę administracyjną i styl funkcjonowania biurokracji przyjęty w Cesarstwie. Językiem urzędowym całej administracji stał się wyłącznie rosyjski. Urzędnicy zatrudniani w zarządzie cywilnym, bez względu na swoją przynależność narodową, stali się częścią rosyjskiego korpusu urzędników cywilnych, a ich status prawno-zawodowy określały odąd przepisy rosyjskiej ustawy o służbie cywilnej. Szybka rusyfikacja środowiska urzędniczego miała szczególne znaczenie dla władz carskich, gdyż w ich zamierzeniach biurokracja cywilna miała stać się jednym z trzech, obok wojska i policji, filarów rządów rosyjskich w spacyfikowanym po powstaniu styczniowym kraju. G. Smyk, *Likwidacja odrębności administracyjnej Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym*, „Zamojskie Studia i Materiały” 1999, z. 2, s. 189–212; tegoż, *Rusyfikacja obsady personalnej organów zarządu gubernialnego Królestwa Polskiego w latach 1867–1915*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1999, t. 51, z. 1–2, s. 239–264;

Ukazem z 19/31 grudnia 1866 r. została wprowadzona w Królestwie nowa, wzorowana na rosyjskiej, ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym². Zniosła ona dotychczasowy podział terytorialny kraju oraz zmieniła organizację pośrednich władz cywilnych, dostosowując je do modelu administracji terenowej w Cesarstwie. Z dniem 1/13 stycznia 1867 r. Królestwo zostało podzielone na dziesięć guberni: warszawską, lubelską, radomską, kielecką, kaliską, piotrkowską, plocką, łomżyńską, suwalską i siedlecką³. W 1912 r. na skutek wydzielenia z generałgubernatorstwa warszawskiego guberni chełmskiej i podporządkowania jej w części spraw generał-gubernatorowi kijowskiemu, zaś w części bezpośrednio ministrowi spraw wewnętrznych w Petersburgu, likwidacji uległa gubernia siedlecka, a ogólna liczba guberni w Królestwie zmniejszyła się do dziewięciu⁴.

Zarząd guberniami ustawa powierzyła gubernatorom, wicegubernatorom i rządom gubernialnym. Kompetencje własne tych trzech ośrodków władzy zostały przez ustawę szczegółowo wymienione i ściśle rozgraniczone. Zwierzchnikiem guberni był gubernator. W ramach swych kompetencji działał on albo bezpośrednio przez podległe mu organy, albo za pośrednictwem rządu gubernialnego. Stąd też gubernator i rząd gubernialny posiadali oddzielne kancelarie. Pomocnikiem i zastępcą gubernatora w zarządzie gubernią był wicegubernator. Organem kolegialnym guberni był rząd gubernialny. Jego prezydium stanowili: gubernator, wicegubernator oraz urzędnicy kierujący poszczególnymi wydziałami rządu. Organy te, wraz z zarządami powiatowymi i utworzonym w 1874 r. urzędem generał-gubernatora warszawskiego stały się integralną częścią rosyjskiego aparatu zarządu terytorialnego⁵. Według

A. Korobowicz, W. Witkowski, *Ustrój i prawo na ziemiach polskich. Od rozbiorów do odzyskania niepodległości*, Lublin 1994, s. 79; S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, Lwów 1920, t. 3, cz. 1, s. 139–142; B. Winiarski, *Ustrój polityczny ziem polskich w XIX w.*, Poznań 1923, s. 135–139; S. Krzemiński, *Dwadzieścia pięć lat Rosji w Polsce ((1863–1888))*, Lwów 1892, *passim*.

² Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym w guberniach Królestwa Polskiego [dalej: **Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym**], Dziennik Praw Królestwa Polskiego [dalej: **DPKP**], t. 66, s. 115–193, art. 1–131.

³ DPKP, t. 66, s. 119, art. 1.

⁴ Ustawa o utworzeniu guberni chełmskiej z 23 VI/6 VII 1912 r. (*Ob obrazowaniu iz wostocznych czastiej Lublinskoj i Siedleckoj gubernij o soboj Chołmskoj guberni, s izjatijem jeja iz uprawlenija Warszawskiego gienierał-gubiernatora*), „Sobranije Uzakonienij i Rasporiazenij Prawitelstwa” [dalej: **SUIRP**] 1912, N° 128, s. 1120. Problematyka wydzielenia guberni chełmskiej z Królestwa Polskiego została szczegółowo przedstawiona w pracy A. Wrzyszcza, *Gubernia chełmska. Zarys ustrojowy*, Lublin 1997.

⁵ Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym, s. 119–135, art. 3–33; A. Okolski, *Wykład prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, t. 1, Warszawa 1880, s. 228; A. Nikiforuk, *Kancelaria rządu gubernialnego łomżyńskiego z lat 1867–1918*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 196–198; A. Kopiczyńska, *Kancelaria gubernatora łomżyńskiego w latach 1867–1918. Funkcje i procesy aktotwórcze*, „Archeion” 1988, t. 84, s. 42–44;

ustawy z 1866 r., rządy gubernialne składały się z kancelarii prezydialnej rządu, nazywanej również wydziałem ogólnym, którą kierował sekretarz gubernialny, oraz siedmiu wydziałów: administracyjnego, wojskowo-policyjnego, skarbowego, dóbr rządowych, prawnego, lekarskiego i ubezpieczeniowego pod kierunkiem radców i asesorów gubernialnych. Ponadto przy każdym rządzie gubernialnym istniały: archiwum, drukarnia i redakcja dziennika gubernialnego⁶. W późniejszym okresie liczba wydziałów ulegała zmianom. Po likwidacji Rady Budowniczej w 1867 r., w następnych latach w rządach gubernialnych powołano wydziały budownicze⁷. Utworzone w 1869 r. w każdej guberni Królestwa izby skarbowe przejęły kompetencje wydziałów skarbowego i dóbr rządowych⁸. W 1901 r., w związku z reformą ubezpieczeń, zniesione zostały wydziały ubezpieczeniowe rządów gubernialnych, a ich kompetencje przeszły na Warszawski Zarząd Wzajemnych Ubezpieczeń Budynków od Ognia⁹.

Brak odrębnych centralnych władz administracyjnych w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym spowodował wzrost znaczenia organów średniego szczebla zarządu cywilnego, zwłaszcza urzędów gubernialnych. Wraz z zatrudnianym w nich personelem urzędniczym stały się one główną siłą napędową rozwoju biurokracji rosyjskiej w guberniach Królestwa aż do I wojny światowej. W hierarchii stanowisk służbowych wprowadzonej w organach administracji gubernialnej Królestwa Polskiego po 1866 r. szczególną pozycję zajmowali radcy, asesorzy i inspektorzy zarządzający poszczególnymi wydziałami rządów gubernialnych. Urzędnicy ci ze względu na wysoką VI lub VII klasę piastowanych stanowisk należeli – obok gubernatorów i wicegubernatorów (klasa IV i V) – do wąskiego grona najwyższej nomenklatury urzędniczej w guberniach Królestwa Polskiego¹⁰. O randze i znaczeniu zarządzających wydziałami decydowały jednak przede wszystkim ich formalne i faktyczne kompetencje służbowe. Radcy, asesorzy

J. Zaborowska, *Ustrój, dzieje i akta kancelarii gubernatora warszawskiego z lat 1866–1917*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 143–147.

⁶ Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym, s. 119–135, art. 3–33; A. Okolski, *Wykład prawa...*, s. 228; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny Lubelski 1867–1918. Przewodnik po zespole*, Warszawa 1978, s. 5–8; A. Nikiforuk, *Kancelaria rządu...*, s. 196–198; A. Kopiczyńska, *Kancelaria gubernatora...*, s. 45; J. Zaborowska, *Ustrój, dzieje...*, s. 145.

⁷ Ukaz z 20 VII/1 VIII 1867 r., DPKP, t. 67, s. 229, art. 6–9; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 6.

⁸ Ukaz z 26 III/7 IV 1869 r., DPKP, t. 69, s. 199–201, art. 8 i 9; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 7.

⁹ Ukaz z 10/22 VI 1900 r., SUiRP 1900, nr 163, s. 5597–6000; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 8.

¹⁰ Etaty rządów gubernialnych i powiatowych w guberniach Królestwa Polskiego z 19/31 XII 1866 r. [dalej: *Etaty zarządu gubernialnego i powiatowego w Królestwie Polskim*], DPKP, t. 66, s. 225.

i inspektorzy jednoosobowo kierowali wydziałami rządu gubernialnego, sprawując bezpośredni nadzór nad właściwym kierunkiem i sprawnym przebiegiem prowadzonych w nich prac. Czuwali również nad karnością i należytym wykonywaniem obowiązków służbowych przez zatrudnionych w ich wydziałach urzędników. Ze względu na przeprowadzoną w każdym urzędzie konieczną dekoncentrację czynności urzędowych w praktyce to na nich spoczywał główny ciężar merytorycznego przygotowania spraw prowadzonych w wydziałach. W konsekwencji, mimo że nie byli uprawnieni do samodzielnego podejmowania decyzji administracyjnych, gdyż to należało do kompetencji gubernatora lub rządu gubernialnego, mieli znaczący wpływ na ich treść. Radcy, asesorzy i inspektorzy byli ponadto z urzędu członkami ścisłego kolegium rządu gubernialnego z głosem stanowczym. W tej roli uczestniczyli w podejmowaniu decyzji zarówno w kwestiach dotyczących prac ich wydziału, jak i w innych sprawach należących do kompetencji rządu gubernialnego. Zatem od ich wykształcenia, umiejętności zawodowych i zaangażowania zależał faktyczny poziom merytorycznego załatwiania spraw w wydziale, a w konsekwencji także sprawne funkcjonowanie urzędu¹¹.

Zamierzeniem niniejszego opracowania jest przedstawienie obsady personalnej stanowisk radców, asesorów i inspektorów zarządzających wydziałami Rządu Gubernialnego Lubelskiego – od chwili jego utworzenia w 1867 r. do ewakuacji do Moskwy w sierpniu 1915 r. Charakterystyki tej dokonano, opierając się na takich kryteriach, jak: narodowość (wyznanie) osób zajmujących wymienione stanowiska, ich pochodzenie społeczne, wykształcenie i kariery zawodowe. Za wyborem właśnie guberni lubelskiej przemawiała jej wielkość – była drugą pod względem obszaru i liczby ludności (po warszawskiej) w Królestwie Polskim. W stosunku do innych guberni obsada personalna jej urzędów poddana była nasilonej rusyfikacji; szczególnie wyraźne było tu dążenie władz carskich do szybkiej i pełnej wymiany polskiej kadry urzędniczej na osoby pochodzenia rosyjskiego, z założenia lojalne wobec zaborcy. Istotne znaczenie dla przyjęcia guberni lubelskiej za przedmiot opisu miała również możliwość dokładnego odtworzenia obsady kadrowej Rządu Gubernialnego Lubelskiego oraz zebrania niemal pełnych danych osobowych i informacji o przebiegu służby poszczególnych urzędników, bowiem zachowało się 80–90% zespołu akt Rządu Gubernialnego Lubelskiego, a więc zniszczeniu lub zaginięciu uległa jedynie niewielka ich część¹².

¹¹ Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym, s. 157–161, art. 66–72; L. Jaśkiewicz, *Administracja carska a samorząd terytorialny w epoce Aleksandra III*, „Kwartalnik Historyczny” 1978, nr 2, s. 288–290; Z. Chmielewski, *Narodziny i rozwój biuralizmu na ziemiach polskich w okresie zaborów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” [dalej: ZN USz] 1993, nr 13, s. 26–27; tegoż, *Przejawy upolitycznienia administracji polskiej w XIX i XX wieku. Zarys problemu*, ZN USz 1992, nr 98, s. 63 oraz 72–73.

¹² J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 10–15.

Podstawę materiałową niniejszej pracy stanowiły przede wszystkim źródła archiwalne zachowane w zespole akt Rządu Gubernialnego Lubelskiego w Archiwum Państwowym w Lublinie. Główne źródło informacji o urzędnikach piastujących stanowiska radców, asesorów i inspektorów w tym Rządzie stanowiły ich akta personalne – tak zwane „formularnyje spiski” zawierające wszystkie istotne dane przyjęte jako kryteria opisu tego środowiska, zaś materiały uzupełniające zostały zaczerpnięte z publikowanych periodycznie oficjalnych spisów urzędników w Królestwie Polskim i Cesarstwie Rosyjskim oraz ich poszczególnych guberniach, jak *Adres Kalendary i Pamiatnyje Knizki*.

2. Wydziały administracyjne rządów gubernialnych zajmowały się ogólnym nadzorem i organizacją gubernialnych władz zarządu cywilnego. Zakresem ich kompetencji objęte były trzy grupy zagadnień. Pierwszą stanowiły sprawy dotyczące obsady personalnej urzędów gubernialnych, powiatowych, miejskich i gminnych; do drugiej należały sprawy związane z gospodarką miejską; trzecią grupę stanowiły sprawy nadzoru władz administracyjnych nad wyznaniem: prawosławnym, rzymskokatolickim i mojżeszowym. Stosownie do tego podziału w wydziałach administracyjnych tworzone zwykle trzy lub cztery referaty: inspektorsko-nadzorczy, miejski i wyznaniowy oraz niekiedy buchalteryjny¹³.

W wydziale administracyjnym każdego rządu gubernialnego zatrudniano zwykle od 10 do 14 urzędników, to jest: radcę (*sowietnik*) zarządzającego wydziałem, trzech do czterech starszych i młodszych referentów (*dieloproizwoditeli*) kierujących referatami, buchaltera; pięciu do siedmiu starszych i młodszych pomocników referentów (*pomoszczniki dieloproizwoditielej*) oraz dziennikarza (*żurnalist*). Stosownie do potrzeb wydziału pracowało w nim także od trzech do czterech urzędników biurowych. Poza radcą, którego stanowisko służbowe należało do wysokiej VI klasy, pozostali urzędnicy zajmowali posady niższych klas: starsi referenci – VIII, młodszy referenci i buchalter – IX, starsi pomocnicy referenta – X, młodszy pomocnicy referenta i dziennikarz – XII klasy¹⁴.

Wydziałem administracyjnym Rządu Gubernialnego Lubelskiego w latach 1867–1915 zarządzało kolejno sześciu radców. Pierwszy nominację na to stanowisko otrzymał 1/13 stycznia 1867 r. Mikołaj Okołowicz (katolik, urodzony w 1816 r. w guberni podolskiej). Zajmował je nieprzerwanie przez

¹³ Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym, s. 127 i 155, art. 34 i 56; A. Okolski, *Wykład prawa...*, s. 238; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 6–7; A. Nikiforuk, *Kancelaria rządu...*, s. 197.

¹⁴ Etaty rządów gubernialnych i powiatowych w Królestwie Polskim, s. 225.

dwadzieścia lat, to jest aż do śmierci w dniu 17 lutego/1 marca 1886 r.¹⁵ Jego następcami byli: od 9/21 kwietnia 1886 r. do 23 stycznia/4 lutego 1892 r. – Nikołaj Pietrowicz Kożin (prawosławny, urodzony w 1856 r. w guberni włodzimierskiej)¹⁶; od 20 marca/1 kwietnia 1892 r. do 21 grudnia 1899/2 stycznia 1900 r. – Mitrofan Tichonowicz Guriew (prawosławny, urodzony w 1842 r. w guberni woroneżskiej)¹⁷; od 21 grudnia 1899/2 stycznia 1900 r. do 25 lutego/10 marca 1906 r. – Stiepan Iwanowicz Akałowski (prawosławny, urodzony w 1861 r. w guberni podolskiej)¹⁸; od 15/28 kwietnia 1906 r. do 20 kwietnia/3 maja 1909 r. – Iwan Iwanowicz Soniewicki (prawosławny, urodzony w 1852 r. w austriackiej Galicji)¹⁹. Ostatnim radcą wydziału administracyjnego przed ewakuacją władz gubernialnych do Moskwy był od 20 kwietnia/3 maja 1909 r. do 1/14 lipca 1915 r. Eduard Aleksandrowicz von Stavenhagen (luteranin, urodzony w 1881 r. w guberni riazańskej)²⁰.

Pochodzenie społeczne wymienionych wyżej osób zajmujących stanowisko radcy wydziału administracyjnego było zróżnicowane. Trzech z nich legitymowało się szlachectwem dziedzicznym (Okołowicz, Soniewicki i von Stavenhagen), jeden szlachectwem osobistym (Kožin), Guriew był synem oficera, zaś Akałowski – synem duchownego prawosławnego. Jedynie Okołowicz był żonaty; von Stavenhagen był rozwiedziony, Guriew był wdowcem. Pozostali byli kawalerami. Prezentowali oni różny poziom formalnego wykształcenia; dwaj ukończyli wyższe studia prawnicze – Okołowicz na uniwersytecie w Kijowie i von Stavenhagen na uniwersytecie w Moskwie; Soniewicki jedynie rozpoczął takie studia w Moskwie. Akałowski był absolwentem podlaskiego prawosławnego seminarium duchownego, Kożin zaliczył cztery z pięciu klas włodzimierskiego korpusu paziów, a Guriew ukończył tylko szkołę powiatową w Woroneżu.

¹⁵ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika administratiwnogo otdielenija Lublinskogo Gubernskogo Prawlenija Nikołaja Pawłowicza Okołowicza*, Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Rząd Gubernialny Lubelski [dalej: RGL], akta osobowe nr 1266, s. 11–30.

¹⁶ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika administratiwnogo otdielenija Lublinskogo Gubernskogo Prawlenija nadwornogo sowietnika Nikołaja Pietrowicza Kożyna*, APL, RGL, akta osobowe nr 853, s. 1–9.

¹⁷ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika administratiwnogo otdielenija Lublinskogo Gubernskogo Prawlenija statskogo sowietnika Mitrofana Tichonowicza Guriewa*, APL, RGL, akta osobowe nr 508, s. 126–147.

¹⁸ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika administratiwnogo otdielenija Lublinskogo Gubernskogo Prawlenija statskogo sowietnika Stiepana Iwanowicza Akałowskiego*, APL, RGL, akta osobowe nr 6, n. fol.

¹⁹ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika administratiwnogo otdielenija Lublinskogo Gubernskogo Prawlenija statskogo sowietnika Iwana Iwanowicza Soniewickiego*, APL, RGL, akta osobowe nr 1665, n. fol.

²⁰ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika administratiwnogo otdielenija Lublinskogo Gubernskogo Prawlenija nadwornogo sowietnika Eduarda Aleksandrowicza von Stawengagiiena*, APL, RGL, akta osobowe nr 1693, n. fol.

Stosownie do swego wykształcenia rozpoczynali służbę cywilną: Okołowicz na stanowisku starszego pomocnika sekretarza zarządu Kijowskiego Okręgu Komunikacji Lądowych i Wodnych, Soniewicki – młodszego pomocnika zarządzającego kancelarią gubernatora warszawskiego, von Stavenhagen – młodszego urzędnika do specjalnych poruczeń przy gubernatorze jarosławskim. Pozostali trzej zaczęli karierę urzędniczą od najniższego szczebla, to jest jako urzędnicy kancelaryjni. Przed nominacją na stanowisko radcy wydziału administracyjnego Rządu Gubernialnego Lubelskiego wszyscy pełnili jednak zbliżone pod względem klasy urzędu posady: Okołowicz był radcą Rządu Gubernialnego Mohylewskiego, Kożin – Rządu Gubernialnego Suwalskiego, Guriew – Rządu Gubernialnego Lubelskiego, Akałowski był pomocnikiem naczelnika powiatu nowoaleksandryjskiego (puławskiego), Soniewicki – zarządzającym kancelarią gubernatora lubelskiego, a von Stavenhagen – naczelnikiem powiatu jarosławskiego. Stanowisko radcy wydziału administracyjnego Rządu Gubernialnego Lubelskiego obejmowali w różnym wieku: trzej między 50. a 60. rokiem życia, dwaj między 30. a 40., a jeden – von Stavenhagen – już w wieku 28 lat.

Najwyższą rangą cywilną, jaką otrzymali w czasie służby na tym stanowisku, była ranga radcy stanu. Przyznano ją Okołowiczowi, Guriewowi, Akałowskiemu i Soniewickiemu. Pozostali legitymowali się rangą radcy nadwornego. Dla dwóch z nich była to ostatnia posada – Okołowicz zmarł podczas pełnienia służby, a Guriew przeszedł na emeryturę. Kożin odszedł z tego stanowiska, rezygnując na własną prośbę ze służby cywilnej i wyjechał z Królestwa. Soniewicki, po zakończeniu piastowania tej posady w Lublinie, objął analogiczne stanowisko w Astrachaniu. Akałowski został komisarzem włościańskim powiatu iłżeckiego guberni radomskiej. Jedynie von Stavenhagen awansował – po ewakuacji władz gubernialnych z Lublina do Moskwy pełnił tam obowiązki wicegubernatora lubelskiego²¹.

3. Do kompetencji wydziału wojskowo-policyjnego należały sprawy dotyczące ewidencji i poboru rekrutów, zakwaterowania i aprowizacji oddziałów wojskowych stacjonujących w miastach i miasteczkach guberni, likwidacja szkód spowodowanych przez wojsko, nadzór nad aresztami i więzieniami, w tym utrzymanie więźniów i aresztantów oraz zapewnienie im pracy i opieki medycznej. Wydział ten zajmował się także ewidencją ludności guberni, z uwzględnieniem pochodzenia społecznego i wyznania, sprawami paszportowymi i przyjmowania poddaństwa rosyjskiego przez cudzoziemców zamieszkujących na terenie guberni, zmianami wyznania oraz sprawował kontrolę nad funkcjonowaniem straży ziemskiej i rejestrował prowadzone

²¹ APL, RGL, akta osobowe: nr 1266, s. 11–30; nr 853, s. 1–9; nr 508, s. 126–147; nr 6, n. fol.; nr 1665, n. fol.; nr 1693, n. fol.

przez nią śledztwa i dochodzenia. Do realizacji tych zadań w wydziale utworzono cztery referaty: wojskowy, buchalteryjny, więzienny i ogólny²². Stanowiska służbowe, jak i obowiązki urzędników zatrudnionych w tym wydziale były podobne do omówionych wyżej w wydziale administracyjnym. Kadre urzędniczą wydziału wojskowo-policyjnego stanowili więc: radca zarządzający wydziałem – członek prezydium rządu gubernialnego, trzech starszych i młodszych referentów oraz jeden buchalter kierujący referatami, sześciu do dziewięciu pomocników referentów, dziennikarz oraz czterech do pięciu urzędników do pisma²³.

Wydziałem wojskowo-policyjnym Rządu Gubernialnego Lubelskiego kierowało aż jedenaście osób. Był wśród nich tylko jeden Polak, wyznania ewangelickiego – Gustaw Mejer (urodzony w 1816 r. w guberni płockiej), który objął tę funkcję jako pierwszy 1/13 stycznia 1867 r. i utrzymał ją przez dziesięć lat, to jest do końca 1876 r.²⁴ Wszyscy jego następcy byli już Rosjanami. Po Gustawie Mejerze stanowisko radcy w tym wydziale zajmował do 11/23 marca 1884 r. Fiodor Jakowlewicz Gromyko (prawosławny, urodzony w guberni mohylewskiej, data urodzin nie znana), a po nim do końca 1885 r. – Fiodor Konstantinowicz Połoniecki (prawosławny, pozostałe dane nie znane)²⁵. W kolejnych latach wydziałem wojskowo-policyjnym zarządzali: od 13/25 stycznia 1886 r. do 20 marca/1 kwietnia 1892 r. wspomniany wcześniej Mitrofan Tichonowicz Guriew²⁶, od 20 marca/1 kwietnia 1892 r. do 4/16 stycznia 1894 r. Światosław Siemionowicz Jengalczew (prawosławny, urodzony w 1844 r. w guberni moskiewskiej)²⁷, od 1/13 lutego 1894 r. do 13/25 października 1895 r. Ignatij Dawidowicz Gierasimienko (prawosławny, urodzony w guberni kijowskiej, data urodzin

²² Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym, s. 139, 143 i 155, art. 34, 35 i 57; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 6–7; A. Nikiforuk, *Kancelaria rządu...*, s. 196–197; A. Okolski, *Wykład prawa...*, s. 233–234, 236–237, 239.

²³ Etaty zarządów gubernialnych i powiatowych w Królestwie Polskim, s. 227.

²⁴ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika wojenno-policejskiego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija Gustawa Fiodorowicza Mejera*, APL, RGL, akta osobowe nr 1136, s. 30–35.

²⁵ Akta osobowe F. J. Gromyki, F. K. Połonieckiego oraz I. D. Gierasimienki nie zachowały się. Ich wyznania oraz czas służby na stanowisku radcy wydziału wojskowo-policyjnego, jak też niektóre inne informacje ustalono na podstawie danych zawartych w ogólnych rocznych wykazach urzędników cywilnych zatrudnionych we władzach guberni lubelskiej: *Swiedienija lic służaszczim po Ministerstwie Wnutriennych Dieł w Lublinskoj Gubierni*, APL, RGL, nr: 13/1877, s. 8–10; 1/1878, n. fol.; 3/1879, n. fol.; 45/1880, n. fol.; 58/1881, n. fol.; 143/1883, n. fol.; 12/1886, s. 142–144; 9/1894, n. fol.; 44/1895, s. 13–14.

²⁶ Akta osobowe Mitrofana Tichonowicza Guriewa, APL, RGL, nr 508, s. 130–135.

²⁷ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika wojenno-policejskiego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija Światoslawa Siemionowicza Jengalczewa*, APL, RGL, akta osobowe nr 621, s. 190–201.

nie znana)²⁸, od 13/25 października 1895 r. do 23 listopada/6 grudnia 1909 r. Paweł Grigoriewicz Smolenski (prawosławny, urodzony w 1860 r. w guberni czernichowskiej)²⁹, od 8/21 lutego 1910 r. do 28 lipca/10 sierpnia 1912 r. Aleksandr Fiodorowicz Jewtichiew (prawosławny, urodzony w 1819 r. w guberni jekaterynburskiej)³⁰, od 16/29 września 1912 r. do 19 sierpnia/1 września 1914 r. Siemion Iwanowicz Wachromiejew (prawosławny, urodzony w 1884 r. w guberni petersburskiej)³¹, od 19 sierpnia/1 września 1914 r. do 17 lutego/2 marca 1915 r. Leonid Francewicz Kodź (prawosławny, urodzony w 1878 r. w guberni wileńskiej)³². Jako ostatni obowiązki radcy tego wydziału pełnił od 17 lutego/2 marca 1915 r. do końca 1917 r. Aleksiej Titowicz Łoginow (prawosławny, urodzony w 1878 r. w guberni siedleckiej)³³.

Osoby zajmujące stanowisko radcy wydziału wojskowo-policyjnego wywodziły się z różnych warstw społecznych. Trzej z nich – Gromyko, Jengałyczew i Kodź byli pochodzenia szlacheckiego, Guriew był synem oficera, Gierasimienko i Wachromiejew – synami urzędników, Smoleński i Jewtichiew byli dziećmi duchownych prawosławnych. Aż dwóch było pochodzenia chłopskiego – Mejer i Łoginow. Danych dotyczących Połoniczkiego nie udało się ustalić. Gromyko, Gierasimienko, Jengałyczew, Jewtichiew, Wachromiejew i Łoginow byli żonaci; Mejer, Smoleński i Kodź pozostawali w stanie bezzennym, a Guriew był wdowcem. Tylko Gierasimienko i Jewtichiew legitymowali się wyższym wykształceniem – pierwszy ukończył wydział prawa na uniwersytecie w Kijowie, drugi – w Charkowie. Jengałyczew i Kodź byli absolwentami średnich szkół wojskowych: pierwszy – Aleksandryjskiej Szkoły Piechoty, drugi – Symbirskiego Korpusu Kadetów. Poza nimi średnie wykształcenie zdobyli także Mejer – w szkole wojewódzkiej w Płocku, Wachromiejew – w liceum w Petersburgu i Łoginow – w gimnazjum męskim w Białej. Pozostali ukończyli jedynie szkoły powiatowe; Guriew w Woroneżu, a Smolenski w Surażu.

²⁸ Patrz przyp. 25.

²⁹ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika wojenno-policejskiego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija Pawła Grigoriewicza Smolenskogo*, APL, RGL, akta osobowe nr 1646, n. fol.

³⁰ *Życiorys własnoręczny Aleksandra Fiodorowicza Jewtichiewa*, APL, RGL, akta osobowe nr 628, n. fol.

³¹ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika wojenno-policejskiego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija gubiernskogo sekretaria Siemiona Iwanowicza Wachromiejewa*, APL, RGL, akta osobowe nr 1920, n. fol.

³² *Formularnyj spisok o służbie sowietnika wojenno-policejskiego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija koleżskiego sowietnika Leonida Francewicza Kodzia*, APL, RGL, akta osobowe nr 760, n. fol.

³³ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika wojenno-policejskiego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija titularnego sowietnika Aleksieja Titowicza Łoginowa*, APL, RGL, akta osobowe nr 1048, n. fol.

Kariery urzędnicze rozpoczynali w różny sposób. Mejer po aplikacji w kancelarii byłego naczelnika wojennego byłej guberni kieleckiej został tłumaczem byłego Rządu Gubernialnego Kieleckiego. Smolenski był początkowo pomocnikiem sekretarza zjazdu sędziów pokoju w Surażu. Wachromiejew pełnił obowiązki naczelnika stołu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Petersburgu. Jengałyczew i Kodź przeszli do służby cywilnej z wojska: pierwszy – na stanowisko pomocnika cenzora wileńskiego do spraw prasy zagranicznej, drugi – na posadę urzędnika do specjalnych poruczeń gubernatora penzeńskiego. Od posady kancelisty służbę cywilną rozpoczęli Guriew i Łoginow. Szczególny był przebieg kariery Jewtichiewa; zajmował się on początkowo pracą naukową, osiągając stanowisko bezpłatnego docenta w katedrze prawa administracyjnego uniwersytetu w Charkowie; stąd przeszedł do służby cywilnej, obejmując posadę referenta w Rządzie Gubernialnym Charkowskim.

Przed mianowaniem na stanowisko radcy wydziału wojskowo-policyjnego w Rządzie Gubernialnym Lubelskim wszystkie zajmujące ten urząd osoby osiągnęły podobny szczebel kariery urzędniczej. Mejer był naczelnikiem kancelarii byłego Rządu Gubernialnego Lubelskiego, Gromyko – zarządzającym kancelarią gubernatora lubelskiego, Połoniecki – radcą prawnym w Rządzie Gubernialnym Suwalskim, Guriew – urzędnikiem do specjalnych poruczeń przy gubernatorze lubelskim. Jengałyczew i Smolenski byli radcami prawnymi w Rządzie Gubernialnym Lubelskim, Kodź pełnił obowiązki zarządzającego kancelarią gubernatora besarabskiego, Łoginow był pomocnikiem naczelnika powiatu sokołowskiego. Dla Wachromiejewa i Jewtichiewa posada radcy była drugą w ich karierze urzędniczej. Awans na stanowisko radcy wydziału wojskowo-policyjnego otrzymali w wieku: trzech pomiędzy 40. a 50. rokiem życia (Mejer, Guriew i Jengałyczew), czterech między 30. a 40. rokiem (Smolenski, Jewtichiew, Kodź i Łoginow), a jeden – Wachromiejew – już w wieku 28 lat.

W czasie sprawowania stanowiska radcy aż pięciu z wymienionych otrzymało rangę radcy stanu. Byli to: Mejer, Gromyko, Połoniecki, Guriew i Smolenski. Łoginowowi przyznano rangę radcy tytularnego, Jengałyczewowi i Kodziowi – radcy kolegijskiego, Jewtichiewowi – asesora kolegijskiego, natomiast Gierasimienko i Wachromiejew mieli jedynie rangę sekretarza kolegijskiego. Tylko jeden spośród radców omawianego wydziału – Mejer – na stanowisku tym doczekał emerytury. Smolenski zmarł podczas pełnienia służby. Pozostali po odejściu z tego stanowiska pełnili zbliżone pod względem klasy posady: Guriew został radcą wydziału administracyjnego Rządu Gubernialnego Lubelskiego, Jengałyczew – pomocnikiem naczelnika powiatu tomaszowskiego, Kodź – radcy Rządu Gubernialnego Wołyńskiego. Awans na wyższą posadę otrzymali Jewtichiew, który objął stanowisko starszego naczelnika stołu w Ministerstwie Sprawiedliwości w Petersburgu, oraz

Wachromiejew, którego mianowano na taką posadę w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Petersburgu³⁴.

4. Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym z 1866 r. powołała w każdym rządzie gubernialnym jednoosobowy wydział prawny, kierowany przez radcę prawnego (*juridyczny sowiernik*) – członka prezydium rządu gubernialnego z głosem stanowczym, urzędnika VII klasy³⁵. Do obowiązków radcy prawnego należało zapewnienie kompleksowej obsługi prawnej rządu gubernialnego i podległych mu służb administracyjnych. Obejmowała ona bieżące rozstrzyganie zagadnień prawnych powstałych w toku prac prowadzonych przez poszczególne wydziały rządu gubernialnego oraz opiniowanie pod względem prawnym spraw spornych między osobami prywatnymi a urzędami, które rozstrzygał rząd gubernialny działający w takich wypadkach jako sąd administracyjny. Ponadto radcy opracowywali kwestie prawne powstałe na tle współdziałania rządów gubernialnych z Prokuratorią w Królestwie Polskim, w sprawach związanych z obroną praw i interesów Skarbu Państwa³⁶. Wydziały prawne w formie przewidzianej ustawą z 1866 r. działały przez dwa lata. W 1869 r., wraz z likwidacją wydziałów skarbowego i dóbr państwowych, w miejsce wydziału prawnego utworzono samodzielne stanowisko radcy prawnego rządu gubernialnego (*juridyczny sowiernik gubernialnego prawlenija*) z zachowaniem jego dotychczasowych uprawnień³⁷. We wszystkich rządach gubernialnych, poza radomskim, wydziały prawne przywrócono najpóźniej do 1884 r. Oprócz dotychczasowych kompetencji należących do radcy prawnego, wydziałom prawnym powierzono nadzór nad sprawami finansowymi załatwianymi w pozostałych wydziałach rządu gubernialnego. Odtąd w większości takich wydziałów funkcjonowały dwa referaty: sądowy (*sudnoje dieloproizwodstwo*), zarządzany bezpośrednio przez radcę i finansowy (*finansowoje dieloproizwodstwo*) kierowany przez referenta należącego do VIII klasy urzędów, któremu stosownie do potrzeb przydzielano jednego lub dwóch pomocników referenta X klasy. Personel wydziału uzupełniał zwykle dwóch urzędników do pisma. W takim kształcie wydziały prawne rządów gubernialnych przetrwały do ewakuacji władz rosyjskich z Królestwa w 1915 r.³⁸

Od osób zajmujących posady radców w wydziałach prawnych rządów gubernialnych, poza świadectwem ukończenia szkoły średniej, nie wymagano

³⁴ APL, RGL, akta osobowe: nr 1136, s. 30–35; nr 508, s. 130–135; nr 621, s. 190–201; nr 1646, n. fol.; nr 628, n. fol.; nr 1920, n. fol.; nr 760, n. fol.; nr 1048, n. fol.; nr 508, s. 126–147.

³⁵ Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym, DPKP, s. 133, art. 30.

³⁶ *Ibidem*, s. 133, art. 27.

³⁷ J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 7; Archiwum Państwowe w Kielcach [dalej: APKiel]. *Wstęp do inwentarza*, Kielce 1985, s. 8.

³⁸ J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 7; APKiel, *Wstęp do inwentarza*, s. 8.

żadnych formalnych uprawnień do sprawowania tej funkcji. Kwalifikacje kandydatów ubiegających się o te stanowiska oceniano jedynie pod względem ich umiejętności praktycznych, a faktycznie decydujące znaczenie miał odpowiedni staż pracy w administracji państwowej. Stąd też wielu urzędników przed objęciem funkcji radcy legitymowało się co najmniej dziesięcioletnim, a nierzadko dłuższym okresem służby w organach zarządu cywilnego szczebla gubernialnego. Brak odpowiednio wykwalifikowanej kadry może tłumaczyć to, że w pierwszym okresie po reorganizacji administracji gubernialnej w Królestwie posady radców prawnych zajmowali urzędnicy polskiego pochodzenia, a dopiero z biegiem lat zostali zastąpieni przez Rosjan³⁹.

W omawianym okresie stanowisko radcy prawnego rządu gubernialnego w Lublinie zajmowało osiem osób: od 1/13 stycznia 1867 r. do końca 1885 r. – Hieronim Świerzyński (katolik, urodzony w 1822 r. w Białymstoku)⁴⁰, od 1886 r. do 1888 r. – Michaił Aleksandrowicz Anenkow (prawosławny, pozostałe dane nie znane)⁴¹, od 27 listopada/9 grudnia 1888 r. do 16/28 sierpnia 1891 r. – Christofor Christoforowicz Kłopow (prawosławny, urodzony w 1862 r. w guberni wołyńskiej)⁴², od 18/30 września 1891 r. do 20 marca/1 kwietnia 1892 r. wspomniany wcześniej Światosław Siemionowicz Jengalyczew⁴³, od 17/29 września 1892 r. do 28 października/9 listopada 1893 r. – Wasilij Nikiticz Cykulenko (prawosławny, urodzony w 1843 r. w guberni chersońskiej)⁴⁴, od 8/20 lutego 1894 r. wymieniony już jako radca wydziału wojskowo-policyjnego Paweł Grigoriewicz Smolenski⁴⁵, od 13/25 listopada 1895 r. do 1/14 września 1911 r. – Wasilij Ilicz Skabałlanowicz (prawosławny, urodzony w 1855 r. w guberni wileńskiej)⁴⁶, oraz od 20 stycznia/2 lutego 1912 r. do 1/14 lipca

³⁹ G. Sm yk, *Rusyfikacja obsady personalnej...*, s. 256–257.

⁴⁰ *Formularnyj spisok o służbie sownietnika juridycznego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija Jeronima Pietrowicza Swierzynskogo*, APL, RGL, akta osobowe nr 1853, n. fol.

⁴¹ Akta osobowe M. A. Anenkowa nie zachowały się. Jego wyznanie oraz czas służby na stanowisku radcy wydziału prawnego ustalono na podstawie danych zawartych w ogólnych, rocznych wykazach urzędników cywilnych zatrudnionych we władzach guberni lubelskiej. *Swiedienija lic służaszczich po Ministerstwu Wnutriennych Dieł w Lublinskoj Guberni*, APL, RGL, nr: 12/1886, s. 145–146; 15/1887, n. fol.; 216a I–IV/1888, n. fol.

⁴² *Formularnyj spisok o służbie sownietnika juridycznego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija, diejstwitielnogo studenta, gubernskogo sekretara Christofora Christoforowicza Kłopowa*, APL, RGL, akta osobowe nr 741, s. 23–27.

⁴³ *Akta osobowe Światosława Siemionowicza Jengalyczewa*, APL, RGL, nr 621, s. 190–201.

⁴⁴ *Formularnyj spisok o służbie sownietnika juridycznego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija, koleżskogo sownietnika Wasilija Nikiticza Cykulenko*, APL, RGL, akta osobowe nr 252, s. 46–53.

⁴⁵ *Akta osobowe Pawła Grigoriewiczza Smolenskogo*, APL, RGL, nr 1646, n. fol.

⁴⁶ *Formularnyj spisok o służbie sownietnika juridycznego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija, koleżskogo sownietnika Wasilija Ilicza Skabałlanowicza*, APL, RGL, akta osobowe nr 1612, n. fol.

1914 r. Aleksandr Mojsiejewicz Biereżnicki (prawosławny, urodzony w 1865 r. w guberni wołyńskiej)⁴⁷.

Świerzyński, Kłopow, Jengałyczew i Cykulenko wywodzili się ze szlachty dziedzicznej, pozostali (poza Anenkowem, którego pochodzenia oraz innych danych osobowych nie udało się ustalić) byli synami duchownych prawosławnych. Trzech z nich (Kłopow, Smolenski i Skabałłowicz) było kawalerami; pozostali byli żonaci. Studia prawnicze, najbardziej predestynujące do wykonywania funkcji radcy prawnego rządu gubernialnego, ukończyli jedynie: Świerzyński – w Moskwie, Kłopow – w Petersburgu. Wyższym wykształceniem legitymował się także Skabałłowicz, który był absolwentem wydziału cerkiewno-historycznego Akademii Duchownej w Petersburgu. Biereżnicki pobierał nauki w seminarium nauczycielskim w Chełmie, Cykulenko i Smolenski – jedynie w szkołach powiatowych – w Jelizawietgradzie i Surażu, natomiast Jengałyczew ukończył Aleksandryjską Szkołę Oficerów Piechoty.

Kariere zawodową Świerzyński rozpoczął od aplikacji przy Trybunale Cywilnym w Warszawie; po jej ukończeniu został podpisarzem sądu policji poprawczej w Siedlcach. Dla Kłopowa posada radcy prawnego w Lublinie była pierwszą, jaką objął po ukończeniu studiów. Jengałyczew – jak wspomniano wcześniej – był początkowo pomocnikiem cenzora wileńskiego, Cykulenko – urzędnikiem kancelaryjnym w kancelarii bobrynieckiego zjazdu powiatowego szlachty, Smolenski – pomocnikiem sekretarza zjazdu sędziów pokoju w Surażu, Skabałłowicz – pomocnikiem inspektora w twerskim seminarium duchownym, a następnie starszym referentem w wydziale administracyjnym Rządu Gubernialnego Lubelskiego. Ostatni z nich – Biereżnicki – po piętnastu latach wykonywania zawodu nauczyciela szkół gminnych w powiecie hrubieszowskim został w 1900 r. mianowany sekretarzem zamojskiego zarządu powiatowego.

Bezpośrednio przed uzyskaniem nominacji na stanowisko radcy prawnego Rządu Gubernialnego Lubelskiego Świerzyński sprawował funkcję podsędka sądu pokoju w Białej, Jengałyczew był pomocnikiem naczelnika powiatu janowskiego, Cykulenko zaś – urzędnikiem do specjalnych poruczeń przy gubernatorze wiatskim. Smoleński i Skabałłowicz zajmowali stanowiska starszych referentów w Rządzie Gubernialnym Lubelskim: pierwszy – w wydziale wojskowo-policyjnym, drugi – w wydziale administracyjnym. Biereżnicki był natomiast sekretarzem lubelskiego zarządu powiatowego. Większość z nich posadę radcy prawnego w Lublinie objęła w wieku 40–50 lat. Jedynie Kłopow i Smoleński byli młodsi: mieli wówczas odpowiednio 26 i 34 lata.

⁴⁷ *Formularnyj spisok o służbie sowietnika juridycznego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija Aleksandra Mojsiejewicza Biereżnickogo*, APL, RGL, akta osobowe nr 100, n. fol.

W okresie sprawowania tej funkcji Biereźnicki otrzymał rangę cywilną radcy tytularnego, Świerzyński, Jengałyczew, Cykulenko i Skabałlanowicz – radcy kolegiálnego, Anenkow i Smolenski – asesora kolegiálnego, zaś Kłopow – ze względu na swój wiek – jedynie rangę sekretarza gubernialnego. Żaden z radców prawnych Rządu Gubernialnego Lubelskiego ze stanowiska tego nie awansował.

Po ukończeniu służby na tym urzędzie obejmowali zwykle posady równorzędne: Kłopow został komisarzem włościańskim w powiecie biłgorajskim; Jengałyczew, Cykulenko i Smolenski – w dalszym ciągu pełnili funkcje radców: Jengałyczew i Smolenski w wydziale wojskowo-policyjnym Rządu Gubernialnego Lubelskiego, a Cykulenko w wydziale administracyjnym Rządu Gubernialnego Kaliskiego; Biereźnicki objął stanowisko naczelnika ziemskiego guberni saratowskiej. Dla dwóch osób posada radcy prawnego była ostatnią w ich karierze: Świerzyński odszedł z niej na emeryturę, a Skabałlanowicz zmarł na służbie⁴⁸.

5. Ustawą z 19/31 grudnia 1866 r. *O zarządzie interesami ubezpieczeń w Guberniach Królestwa Polskiego* zniesiona została Dyrekcja Ubezpieczeń, działająca dotąd przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych. Jej kompetencje zostały przeniesione na rządy gubernialne, zarządy powiatowe i magistrat miasta Warszawy⁴⁹. W następstwie tej zmiany ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym z 1866 r. powołała w każdym rządzie gubernialnym wydział ubezpieczeniowy kierowany przez asesora zrównanego w prawach z radcą wydziału rządu gubernialnego⁵⁰. Wydziały ubezpieczeniowe zajmowały się działalnością asekuracyjną ograniczoną jedynie do ubezpieczeń obowiązkowych, których wartość przekraczała 1000 rubli. W tym zakresie należało do nich prowadzenie czynności dotyczących ubezpieczeń budynków od ognia, bydła rogatego od zarazy księgosuszu, ubezpieczenia rent i kapitałów długoletnich, ryzyka związanego z transportem lądowym i wodnym oraz kontrola działalności kas oszczędnościowo-pożyczkowych przyjmujących i wypłacających sumy ubezpieczeniowe. Stosownie do tych zadań w każdym wydziale ubezpieczeniowym ustanowiono dwa referaty: ogólny – nadzorujący prawidłowe zawieranie umów ubezpieczeniowych, i obrachunkowy – zajmujący się likwidacją szkód i pokrywaniem niedoborów w kasach oszczędnościowo-pożyczkowych⁵¹. Obsadę personalną wydziału ubezpieczeniowego każdego

⁴⁸ APL, RGL, akta osobowe: nr 1853, n. fol.; nr 741, s. 23–27; nr 621, s. 190–201; nr 252, s. 46–53; nr 1646, n. fol.; nr 1612, n. fol.; nr 100, n. fol.

⁴⁹ DPKP, t. 66, s. 203.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 133, art. 30.

⁵¹ *Ibidem*, s. 147, art. 35; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 6 i 7; A. Nikiforuk, *Kancelaria rządu...*, s. 197.

rządu gubernialnego stanowili: asesor zarządzający wydziałem, urzędnik VII klasy – członek kolegium rządu gubernialnego z głosem stanowczym w sprawach ubezpieczeń, inspektor ubezpieczeń VIII klasy delegowany do kontroli czynności ubezpieczeniowych w zarządach powiatowych i działających przy nich komitetach księgosuszowych, starszy i młodszy referent – odpowiednio VIII i IX klasy, kierujący referatami wydziału, dwóch ich pomocników X klasy, dziennikarz XII klasy oraz dwóch do trzech urzędników do pisma⁵². Wydziały ubezpieczeniowe funkcjonowały od 1867 r. przez 35 lat. Ustawą z 10/23 czerwca 1900 r., która zreformowała zarząd ubezpieczeń w całym Imperium, wydziały te zostały zniesione z dniem 1/13 grudnia 1901 r. Prowadzone przez nie sprawy przejął Warszawski Zarząd Ubezpieczeń Budynków od Ognia i jego oddziały terenowe⁵³.

Stanowisko asesora kierującego wydziałem ubezpieczeniowym wymagało od osoby sprawującej taką funkcję pewnej wiedzy specjalistycznej. Być może z tego powodu posada ta była jedną z najbardziej stabilnych wśród pozostałych zarządzających wydziałami rządów gubernialnych. W większości z nich przez cały okres istnienia wydziałów ubezpieczeniowych stanowisko asesora zajmowały trzy lub cztery osoby; w znacznej liczbie byli to urzędnicy polskiego pochodzenia⁵⁴.

Wydziałem ubezpieczeniowym Rządu Gubernialnego Lubelskiego zarządzały kolejno trzy osoby – dwóch Polaków i jeden Rosjanin. W dniu 1/13 stycznia 1867 r. nominację na stanowisko asesora wydziału ubezpieczeniowego otrzymał Jan Trzeciński (katolik, urodzony w 1825 r. w guberni lubelskiej)⁵⁵. Funkcję tę sprawował przez dziesięć lat, do 30 czerwca/12 lipca 1877 r. Po nim, w dniu 26 lipca/7 sierpnia 1877 r., posadę asesora objął Feliks Szymański (katolik, urodzony w 1827 r. w guberni lubelskiej), który zarządzał wydziałem ubezpieczeniowym niemal do końca jego istnienia, to jest do 17/29 kwietnia 1898 r.⁵⁶ Od tej daty aż do formalnej likwidacji wydziału ubezpieczeniowego w dniu 1/14 grudnia 1901 r. obowiązki asesora tego wydziału pełnił Chrysanf Fiodorowicz Gorbaczewicz (prawosławny, urodzony w 1845 r. w guberni grodzieńskiej)⁵⁷.

⁵² *Etaty rządów gubernialnych i powiatowych w Królestwie Polskim*, s. 231.

⁵³ SUiRP 1900, N° 163, poz. IV, s. 5597–6000; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 8; A. Nikiforuk, *Kancelaria rządu...*, s. 197.

⁵⁴ G. Smyk, *Rusyfikacja obsady personalnej...*, s. 254–265.

⁵⁵ *Formularnyj spisok o służbie asesora strachowego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija titularnogo sowietnika Iwana Antonowicza Trzcinskogo*, APL, RGL, akta osobowe nr 1877, s. 40–45.

⁵⁶ *Formularnyj spisok o służbie asesora strachowego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija Feliksa Wikientowicza Szymanskogo*, APL, RGL, akta osobowe nr 1804, n. fol.

⁵⁷ *Formularnyj spisok o służbie asesora strachowego otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija koleżskogo sowietnika Chrysanfa Fiodorowicza Gorbaczewicza*, APL, RGL, akta osobowe nr 465, n. fol.

Trzciniński i Gorbaczewicz byli pochodzenia szlacheckiego, zaś Szymański był synem urzędnika. Wszyscy byli żonaci. Trzciniński ukończył gimnazjum w Radomiu, Szymański – ponadto kursy prawne przy gimnazjum w Lublinie. Gorbaczewicz zaliczył jedynie siedem klas gimnazjum w Pińsku.

Zarządzający wydziałem ubezpieczeniowym karierę urzędniczą zaczęli od różnych stanowisk. Trzciniński sprawował początkowo posadę kancelisty w magistracie w Radomiu, Szymański rozpoczął służbę cywilną na stanowisku aplikanta, a następnie tłumacza Rządu Gubernialnego Lubelskiego, a Gorbaczewicz – jako młodszy pomocnik referenta wydziału administracyjnego Rządu Gubernialnego Kieleckiego.

Przed objęciem posady asesora wydziału ubezpieczeniowego Rządu Gubernialnego Lubelskiego Trzciniński był naczelnikiem powiatu hrubieszowskiego, Szymański – sekretarzem kancelarii Rządu Gubernialnego Lubelskiego, a Gorbaczewicz – inspektorem ubezpieczeń w tym samym rządzie. Nominację otrzymali w zbliżonym wieku: Trzciniński miał wówczas 42 lata, Szymański – 50 lat, a Gorbaczewicz – 53 lata. Sprawując funkcję asesora ubezpieczeniowego, Trzciniński otrzymał rangę radcy tytularnego, a pozostali – radcy kolegijskiego. Na omawianym stanowisku Trzciniński i Szymański pozostawali aż do śmierci. Gorbaczewicz, po likwidacji wydziału ubezpieczeniowego w 1901 r., objął funkcję pomocnika naczelnika powiatu lubartowskiego⁵⁸.

6. Ukazem z 20 lipca/1 sierpnia 1867 r. zniesiono Radę Budowniczą działającą dotąd przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, a urzędników należących do służby cywilno-budowniczej w Królestwie Polskim podporządkowano Ministerstwu Spraw Wewnętrznych w Petersburgu⁵⁹. Uprzedzając tę zmianę, ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym z 1866 r. powołała przy kancelarii każdego rządu gubernialnego samodzielne stanowiska: gubernialnego inżyniera-architekta (*Gubiernskij Inženier-Architektor*), urzędnika VII klasy, członka prezydium rządu gubernialnego z głosem stanowczym w sprawach budowniczych, oraz jego pomocnika (*Pomoszcznik Gubiernskago Inženier-Architektora*) zajmującego posadę VIII klasy⁶⁰. Do kompetencji tych urzędników należał ogólny nadzór nad wszystkimi sprawami związanymi z budownictwem publicznym, prywatnym i sakralnym na terenie guberni. W szczególności zajmowali się oni: opracowywaniem planów zagospodarowania przestrzennego w miastach i miasteczkach guberni, przygotowywaniem lub zatwierdzaniem planów budowy i remontów gmachów publicznych, sporządzaniem kosztorysów i sprawozdań z realizacji inwestycji państwowych

⁵⁸ APL, RGL, akta osobowe: nr 1877, s. 40–45; nr 1804, n. fol.; nr 465, n. fol.

⁵⁹ DPKP, t. 67, s. 227.

⁶⁰ *Etaty zarządów gubernialnych i powiatowych w Królestwie Polskim*, s. 225.

w guberniach oraz wydawaniem zezwoleń na budowę i remonty świątyń, fabryk i domów prywatnych⁶¹.

Szeroki zakres kompetencji i stale wzrastająca liczba spraw załatwianych przez gubernialnych inżynierów-architektów i ich pomocników spowodowała, że we wszystkich rządach gubernialnych utworzono oddzielne wydziały budownicze. Ta zmiana struktury wewnętrznej rządów gubernialnych, odbiegająca od przewidzianej pierwotnie w ustawie o zarządzie gubernialnym i powiatowym, nie wymagała jednak oddzielnej regulacji prawnej, gdyż klasa stanowiska służbowego inżyniera-architekta i jego kompetencje odpowiadały randze radcy zarządzającego wydziałem, członka rządu gubernialnego⁶². W wydziałach budowniczych z reguły występowały dwa referaty: architektoniczny i inżynieryjny. Stały personel urzędniczy wydziałów budowniczych stanowili nadal gubernialny inżynier-architekt zarządzający wydziałem i równocześnie kierujący referatem architektonicznym, oraz jego pomocnik zarządzający referatem inżynieryjnym. Ponadto do połowy lat dziewięćdziesiątych XIX w. przy wydziałach budowlanych istniało stanowisko technika-mechanika gubernialnego. Był to jednak urzędnik nie pobierający pensji, który – jak się wydaje – stosownie do potrzeb służył etatowym pracownikom wydziału wiadomościami specjalistycznymi z zakresu mechaniki i technologii infrastruktury budowlanej. Stanowisko to zawsze powierzane było specjalistom polskiego pochodzenia⁶³.

Wśród wszystkich wydziałów rządów gubernialnych proces rusyfikacji personelu urzędniczego w najmniejszym stopniu zaznaczył się w wydziałach budowniczych. W większości z nich przez cały okres ich funkcjonowania posady gubernialnych inżynierów-architektów i ich pomocników zajmowali wyłącznie Polacy. Nieliczni urzędnicy rosyjskiego pochodzenia obejmowali takie stanowiska tylko w niektórych rządach gubernialnych, a i to zwykle dopiero od ostatnich lat XIX stulecia⁶⁴. Powodem takiej sytuacji był zapewne brak odpowiednio przygotowanej pod względem zawodowym kadry urzędników rosyjskich, gotowych do przyjęcia tych posad w guberniach Królestwa Polskiego, kandydaci na stanowiska gubernialnych inżynierów-architektów i ich pomocników musieli bowiem legitymować się świadectwem ukończenia studiów uniwersyteckich lub inżynieryjno-politechnicznych. Do przyjmowania takich posad przez inżynierów-Rosjan, poza koniecznością

⁶¹ J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 6–7.

⁶² Tworzenie wydziałów budowniczych w poszczególnych rządach gubernialnych następowało w różnym czasie. Najwcześniej – do połowy lat siedemdziesiątych – wydziały takie powołano w Lublinie, Warszawie i Siedlcach; do połowy lat osiemdziesiątych w Płocku, Radomiu, Łomży i Kielcach, a najpóźniej w Piotrkowie – w 1890 r. i w Suwałkach – w 1892 r. Natomiast w Kaliszu dopiero w 1903 r. z kancelarii tamtejszego rządu gubernialnego wydzielono część budowniczą (*Stroitielnaja Czast*), G. Smyk, *Rusyfikacja obsady personalnej...*, s. 257–259.

⁶³ J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 6–7; G. Smyk, *Rusyfikacja obsady personalnej...* s. 258.

⁶⁴ G. Smyk, *Rusyfikacja obsady personalnej...*, s. 258.

zmiany miejsca zamieszkania, nie zachęcało także mało atrakcyjne uposażenie przewidziane w etacie płac dla gubernialnego inżyniera-architekta i jego pomocnika, które wynosiło odpowiednio 875 i 800 rubli⁶⁵. Było ono wielokrotnie niższe w porównaniu z wynagrodzeniem, jakie można było osiągnąć w tym zawodzie poza administracją rządową. Barię stanowiła także ograniczona możliwość awansu w hierarchii służbowej.

Funkcje gubernialnego inżyniera-architekta Rządu Gubernialnego Lubelskiego sprawowały kolejno cztery osoby: od 1/13 stycznia 1867 r. do 12/24 marca 1887 r. – Ludwik Szamota (katolik, urodzony w 1821 r. w Warszawie)⁶⁶, od 4/16 maja 1887 r. do 24 września/6 października 1898 r. – Aleksandr Aleksandrowicz Olchowski (prawosławny, urodzony w 1858 r., miejsce urodzenia nie znane)⁶⁷, od 2/14 października 1898 r. do 9/21 lutego 1907 r. – Ilia Osipowicz Sidorski (prawosławny, urodzony w 1863 r., miejsce urodzenia nie znane)⁶⁸ oraz od 17/30 października 1907 r. do 22 lutego /7 marca 1914 r. – Aleksandr Konstantinowicz Sołowiew (prawosławny, urodzony w 1870 r. w Petersburgu)⁶⁹.

Szamota, Sidorski i Sołowiew wywodzili się ze szlachty dziedzicznej. Olchowski był synem urzędnika. Wszyscy byli żonaci. Szamota ukończył gimnazjum, a następnie kursy budowlane w Warszawie, uzyskując patent architekta III klasy. Po aplikacji zawodowej w biurze znanego warszawskiego architekta Marconiego przez wiele lat pełnił funkcje nadzorca budowy kościołów. Dopiero w 1849 r. objął urząd budowniczego powiatu bialskiego. Pozostali trzej przyszli inżynierowie-architekci – Olchowski, Sidorski i Sołowiew – byli absolwentami Instytutu Inżynierii Cywilnej w Petersburgu. Swe kariery zawodowe rozpoczynali jako członkowie komisji techniczno-budowlanej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Petersburgu. Przed awansem na stanowisko gubernialnego inżyniera-architekta w Lublinie Szamota był budowniczym powiatu lubelskiego, Olchowski pełnił obowiązki architekta w wydziale budowniczym Rządu Gubernialnego Mohylewskiego, Sidorski był pomocnikiem inżyniera-architekta Rządu Gubernialnego Siedleckiego, zaś Sołowiew – młodszym inżynierem w zarządzie budowlano-drogowym przy generał-gubernatorze irkuckim.

⁶⁵ *Etaty zarządów gubernialnych i powiatowych w Królestwie Polskim*, s. 225.

⁶⁶ *Formularnyj spisok o służbie lublinskiego gubernialnego inżyniera-architekta, koleżskiego sownietnika Ludowika Stanisławowicza Szamoty*, APL, RGL, akta osobowe nr 1747, s. 46–52.

⁶⁷ *Formularnyj spisok o służbie lublinskiego gubernialnego architekta, graždanskogo inżyniera, titularnogo sownietnika Aleksandra Walerianowicza Olchowskago*, APL, RGL, akta osobowe nr 1269, s. 80–92.

⁶⁸ *Formularnyj spisok o służbie lublinskiego gubernialnego architekta, graždanskogo inżyniera, koleżskiego sownietnika Ilji Josifowicza Sidorskago*, APL, RGL, akta osobowe nr 1601, s. n. fol.

⁶⁹ *Formularnyj spisok o służbie lublinskiego gubernialnego architekta, graždanskogo inżyniera, koleżskiego sownietnika Władimira Konstantinowicza Sołowiewa*, APL, RGL, akta osobowe nr 1663, s. n. fol.

Posadę gubernialnego inżyniera-architekta w Rządzie Gubernialnym Lubelskim obejmowali w różnym wieku: Szamota miał wówczas 46 lat, Sołowiew – 37 lat, Sidorski – 35 lat, Olchowski – jedynie 29 lat. Z wyjątkiem Olchowskiego, który otrzymał rangę cywilną radcy nadwornego wszyscy pełnili omawiany urząd w randze radcy kolegijskiego. Dwaj z nich – Szamota i Sidorski – zakończyli karierę urzędniczą na stanowisku gubernialnego inżyniera-architekta w Lublinie, przechodząc na emeryturę. Olchowski i Sołowiew po odejściu z Lublina objęli takie same posady w innych guberniach: pierwszy – w Petersburgu, drugi – w Chełmie⁷⁰.

7. Wraz z likwidacją samodzielnego zarządu służby zdrowia w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym zniesione zostały działające od 1838 r. gubernialne urzędy lekarskie. Ich obowiązki od 1/13 stycznia 1867 r. przejęły wydziały lekarskie rządów gubernialnych⁷¹. W wydziałach tych skoncentrowano wszystkie sprawy administracji gubernialnej służby medycznej, farmaceutycznej i weterynaryjnej. Do ich kompetencji należały cztery grupy zagadnień. Były to sprawy personalne pracowników gubernialnej służby zdrowia oraz rozpoznawanie i opiniowanie próśb o udzielenie zezwoleń na prowadzenie prywatnych praktyk przez lekarzy, felczerów, akuszerki, dentystów i aptekarzy, jak również tzw. „policja lekarska”, czyli sprawy dotyczące ochrony zdrowia ludności guberni, a w szczególności podejmowanie działań służących zapobieganiu i zwalczaniu epidemii i chorób zakaźnych, nadzór nad szpitalami oraz czuwanie nad wprowadzaniem i egzekwowaniem przepisów sanitarnych. Pozostałe dwa obszary działań wydziałów lekarskich stanowiły: kontrola nad prowadzeniem aptek i składów leków, a także nadzór weterynaryjny nad hodowlą i ubojem zwierząt rzeźnych oraz kontrola weterynaryjna produktów spożywczych pochodzenia zwierzęcego. Odpowiednio do tych grup w każdym wydziale lekarskim tworzone były cztery referaty: ogólny, medyczny, aptekarski i weterynaryjny⁷².

Personel wydziału lekarskiego stanowili: gubernialny inspektor lekarski (*gubernskij medicinskij inspietor*), doktor medycyny, zarządzający wydziałem urzędnik VII klasy, członek prezydium rządu gubernialnego z głosem stanowczym w sprawach medycznych, asesor farmacji (*farmaceutyczeskij assesor*) i weterynarz gubernialny (*gubernskij wietierinar*) – obaj zajmujący stanowiska VIII klasy, oraz sekretarz X klasy. Ponadto od początku lat siedemdziesiątych XIX stulecia w większości rządów gubernialnych utworzono stanowisko pomocnika gubernialnego inspektora lekarskiego (*pomoszcznik*

⁷⁰ APL, RGL, akta osobowe: nr 1747, s. 46–52; nr 1269, s. 80–92; nr 1601, n. fol.; nr 1663, n. fol.

⁷¹ Ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym, s. 133, art. 30.

⁷² *Ibidem*, s. 145 i 157, art. 35 i 61.

gubernialnego inspektora) VIII klasy, którym z reguły był naczelny lekarz miasta gubernialnego⁷³. Poza sekretarzem, wszyscy urzędnicy zajmujący posady w wydziale lekarskim musieli legitymować się odpowiednim do sprawowanej funkcji wykształceniem. W takiej postaci wydziały lekarskie istniały do początku 1898 r. Na mocy ukazu z 17/29 kwietnia 1897 r. wydzielono z nich części weterynaryjne, z których utworzono samodzielne, jednoosobowe wydziały weterynaryjne kierowane przez gubernialnych weterynarzy⁷⁴.

Pierwszym inspektorem lekarskim był od 10/22 lutego 1867 r. do 26 sierpnia/7 września 1892 r. Julian Kwaśniewski (katolik, urodzony w 1833 r. w guberni lubelskiej)⁷⁵. Po nim wydziałem lekarskim zarządzali od 26 sierpnia/7 września 1892 r. do 29 marca/10 kwietnia 1897 r. Wasilij Iwanowicz Skabiczewski (prawosławny, urodzony w 1857 r. w guberni czernichowskiej)⁷⁶, od 6/18 czerwca 1897 r. do 14/27 marca 1903 r. Nikołaj Jefimowicz Frinowski (prawosławny; pozostałych danych osobowych nie udało się ustalić)⁷⁷ i od 14/27 marca 1903 r. do 1915 r. Michaił Jemielianowicz Ignatiew (prawosławny, urodzony w 1856 r. w guberni chersońskiej)⁷⁸.

Pochodzenie osób zajmujących posadę inspektora lekarskiego było zróżnicowane. Skabiczewski pochodził ze szlachty, Kwaśniewski – z mieszczaństwa, a Ignatiew był synem oficera. Kwaśniewski i Ignatiew byli żonaci, Skabiczewski był kawalerem. Wszyscy ukończyli wyższe studia medyczne: Kwaśniewski na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, Skabiczewski i Frinowski w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, a Ignatiew na Uniwersytecie Św. Włodzimierza w Kijowie.

Karierę zawodową Kwaśniewski rozpoczynał jako lekarz więzienny w Pułtusk, Skabiczewski pełnił obowiązki ordynatora w Obuchowie, zaś Ignatiew był ordynatorem oddziału chirurgicznego na uniwersytecie kijowskim.

Przed objęciem stanowiska gubernialnego inspektora w Lublinie Kwaśniewski był lekarzem powiatowym w Przasnyszu, Skabiczewski zajmował posadę naczelnego lekarza Warszawy, a Ignatiew był starszym lekarzem w szpitalu „Sawicz” w Wilnie. Nominację na funkcję inspektora zarządzającego wydziałem lekarskim w Rządzie Gubernialnym Lubelskim otrzymali

⁷³ *Etaty rządów gubernialnych i powiatowych w Królestwie Polskim*, s. 229.

⁷⁴ „Zbiór Praw” 1900, t. 17, s. 144; J. Godlewska, *Rząd Gubernialny...*, s. 7.

⁷⁵ *Formularnyj spisok o służbie lublińskiego gubernialnego inspektora Julija Josifowicza Kwasniewskiego*, APL, RGL, akta osobowe nr 937, s. 87–88.

⁷⁶ *Formularnyj spisok o służbie lublińskiego gubernialnego inspektora Wasilija Iwanowicza Skabiczewskiego*, APL, RGL, akta osobowe nr 1614, s. 46–54.

⁷⁷ *Spisok czynownikam ruskogo proischożdenija służaszczim po wiedomstwu wnutriennych diel w lublińskiej guberni na 1898 god*, APL, RGL, nr 5/1898, n. fol.; *Pamiatnaja Kniżka Lublińskiej Guberni* [dalej: *Pam. Kn. Lublińskiej Gub.*] 1899, s. 46–47; 1904, s. 83.

⁷⁸ *Formularnyj spisok o służbie lublińskiego gubernialnego inspektora Michajła Jemieljanowicza Ignatiewa*, APL, RGL, akta osobowe nr 551, n. fol.

w wieku: Kwaśniewski – 34 lat, Skabiczewski – 35 lat, a Ignatiew – 47 lat. Na tej posiadzie Kwaśniewski i Frinowski otrzymali rangę cywilną radcy stanu, zaś Skabiczewski i Ignatiew – rzeczywistego radcy stanu.

Po zakończeniu służby na stanowisku gubernialnego inspektora lekarskiego w Lublinie Kwaśniewski i Ignatiew przeszli na emeryturę. Skabiczewski objął posadę starszego lekarza stołecznej policji w Petersburgu⁷⁹.

Posadę gubernialnego inspektora weterynaryjnego w Lublinie zajmowały – podobnie jak w wydziale lekarskim – cztery osoby: od 1/13 stycznia 1867 r. do 27 maja/8 czerwca 1872 r. – Antoni Grochowski (katolik, urodzony w 1818 r. w guberni kowieńskiej)⁸⁰, od 1/13 lipca 1872 r. do 1/13 sierpnia 1897 r. – Rudolf Serafiński (katolik, urodzony w 1831 r. w Dobrzyniu nad Drwęcą)⁸¹, od 1/13 sierpnia 1897 r. do 29 stycznia/11 lutego 1911 r. – Prokop Konstantinowicz Rubinski (prawosławny, urodzony 1/13 lipca 1853 r., miejsce urodzenia nie znane)⁸² oraz od 14/27 marca 1911 r. do 1917 r. – Wiktor Iwanowicz Gorowoj (prawosławny, urodzony w 1872 r. w Sewastopolu)⁸³.

Każdy z nich legitymował się innym pochodzeniem społecznym. Grochowski wywodził się ze szlachty dziedzicznej, Serafiński pochodził ze stanu mieszczańskiego (był synem burmistrza Dobrzynia). Rubinski był synem duchownego prawosławnego, a Gorowoj synem kancelisty. Wszyscy byli żonaci. Ukończyli różne uczelnie: Grochowski – Akademię Medyko-Chirurgiczną w Wilnie, Serafiński – Warszawską Szkołę Weterynarii, a Rubinski i Gorowoj – Charkowski Instytut Weterynarii.

Kariere zawodową Grochowski rozpoczął jako asesor wydziału weterynaryjnego w dawnym Rządzie Gubernialnym Lubelskim, Serafiński po wstąpieniu do służby pełnił obowiązki weterynarza powiatu krasnostawskiego, Rubinski został młodszym weterynarzem guberni woroneżskiej, Gorowoj był naczelnym weterynarzem w Semireczeńsku.

Grochowski objął urząd gubernialnego inspektora weterynaryjnego jako odpowiadający dotychczas pełnionej przez niego funkcji asesora weterynarii w dawnym Rządzie Gubernialnym Lubelskim. Serafiński przed nominacją na to stanowisko był naczelnym weterynarzem powiatu chełmskiego, Rubinski – weterynarzem kolejowym, zaś Gorowoj – lekarzem punktowym w Tasz-

⁷⁹ APL, RGL, akta osobowe: nr 937, s. 87–88; nr 1614, s. 46–54; nr 551, n. fol.

⁸⁰ *Formularnyj spisok o służbie wietierinarnogo wracza wraczebnogo otdielenija Lublinskogo Gubiernskogo Prawlenija nadwornogo sowietnika Antona Iwanowicza Grochowskogo*, APL, RGL, akta osobowe nr 487, n. fol.

⁸¹ *Formularnyj spisok o służbie lublinskogo wietierinara Rudolfa Sierafinskogo*, APL, RGL, akta osobowe nr 1580, s. 51–54.

⁸² *Formularnyj spisok o służbie lublinskogo gubernskogo wietierinarnogo inspiektora statskogo sowietnika Prokopija Konstantynowicza Rubinskogo*, APL, RGL, akta osobowe nr 1527, n. fol.

⁸³ *Formularnyj spisok o służbie lublinskogo gubernskogo wietierinarnogo inspiektora nadwornogo sowietnika Wiktora Iwanowicza Gorowoj*, APL, RGL, akta osobowe nr 466, n. fol.

kience. Awans na posadę gubernialnego inspektora weterynaryjnego w Lublinie Grochowski otrzymał, gdy miał 49 lat, Serafiński – 41 lat, Rubinski – 43 lata, a Gorowoj – 39 lat.

W czasie pełnienia tej funkcji jedynie Rubiński osiągnął rangę radcy stanu. Grochowski i Gorowoj uzyskali rangę radcy nadwornego, natomiast Serafiński sprawował swój urząd bez rangi cywilnej. Różnie też układała się ich dalsza kariera. Grochowski odszedł z Lublina na posadę naczelnego weterynarza powiatu chełmskiego, Serafiński przeszedł na emeryturę. Gorowoj na stanowisku gubernialnego inspektora weterynaryjnego Rządu Gubernialnego Lubelskiego pozostał aż do końca jego istnienia. Natomiast Rubinski zmarł podczas pełnienia służby⁸⁴.

8. Podstawową kwestią dla ogólnej charakterystyki urzędników zarządzających wydziałami Rządu Gubernialnego Lubelskiego w latach 1867–1915 jest ustalenie ich przynależności narodowej. Problem ten jest ściśle związany z russyfikacyjną polityką kadrową prowadzoną przez władze carskie we wszystkich gubernialnych organach administracji cywilnej w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym. W planach unifikacyjnych opracowanych przez władze carskie w połowie lat sześćdziesiątych przyjęto założenie, że równoległe z reorganizacją aparatu zarządu cywilnego w Królestwie, na wzór ustroju administracyjnego istniejącego w Cesarstwie, zostanie przeprowadzona jednoczesna wymiana całej miejscowej kadry urzędniczej. Postanowiono wówczas, że Polacy zostaną szybko i konsekwentnie usunięci z dotychczas piastowanych stanowisk służbowych, a ich miejsce w zreorganizowanej administracji Królestwa zajmą urzędnicy rosyjscy sprowadzeni z wewnętrznych guberni Cesarstwa. Przyczyny, dla których przyjęto tak restrykcyjne plany wobec zdominowanego dotąd przez Polaków korpusu urzędników cywilnych w Królestwie Polskim, miały wyłącznie polityczny i represyjny charakter⁸⁵.

⁸⁴ APL, RGL, akta osobowe: nr 487, n. fol.; nr 1580, s. 51–54; nr 1527, n. fol.; nr 466, n. fol.

⁸⁵ Jeszcze w czasie trwania powstania styczniowego, w Petersburgu uznano, że Polacy nie zasługują na zaufanie i niezależnie od swoich kwalifikacji nie powinni być dopuszczani do służby państwowej w guberniach Królestwa Polskiego. W przekonaniu władz carskich tylko urzędnicy pochodzenia rosyjskiego, lojalni wobec państwa, mogli skutecznie wprowadzić w życie nowy kształt ustroju administracyjnego w Królestwie i nadać urzędom styl funkcjonowania przyjęty w administracji Cesarstwa. Spodziewano się także, że masowy napływ urzędników rosyjskich wraz z rodzinami, wzmocni liczebność żywiołu rosyjskiego w Królestwie i wydatnie przyczyni się do upodobnienia tego kraju do jednej z wewnętrznych prowincji Imperium. S. Krzemiński, *Dwadzieścia pięć lat...*, s. 122–124; C. Ohryzko-Włodarska, *Organizacja władz włościańskich w Królestwie Polskim i ich pozostałość aktowa*, Warszawa 1973, s. 7–8; K. Groniowski, *Realizacja reformy uwłaszczeniowej w 1864 r.*, Warszawa 1963, s. 20; tegoż, *Walka Milutina z Bergiem. Spór o reorganizację Królestwa Polskiego po roku 1863*, „Kwartalnik Historyczny” 1962, t. 69, nr 4, *passim*.

W ciągu 50 lat funkcjonowania Rządu Gubernialnego Lubelskiego jego wydziałami zarządzało łącznie 37 osób. Spośród nich osiem było wyznania rzymskokatolickiego, 27 prawosławnego, a dwie ewangelicko-augsburskiego. Przyjmując śladem ustawodawstwa rosyjskiego założenie, że wyznanie określa narodowość, katolicy byli Polakami, a prawosławni Rosjanami. Kryterium wyznaniowe zawodzi jednak w przypadku ewangelików. Dla określenia ich przynależności narodowej konieczne było uwzględnienie dodatkowych kryteriów, takich jak miejsce urodzenia czy rodzaj ukończonej szkoły. Z tego powodu Gustaw Mejer, który urodził się i całe swoje życie zamieszkiwał w Królestwie Polskim, gdzie też ukończył polską szkołę, może być zaliczony do grupy urzędników-Polaków, zaś wywodzący się ze starej niemieckiej szlachty inflanckiej Eduard von Stavenhagen – do grupy urzędników-Rosjan. W ten sposób stosunek Polaków do Rosjan, zajmujących posady zarządzających poszczególnymi wydziałami w całym omawianym okresie wyniósł 9 do 28.

Na uwagę zasługuje fakt, że przez pierwsze dziesięciolecie funkcjonowania Rządu Gubernialnego Lubelskiego – tj. od 1867 do 1876 r., wszystkie stanowiska radców, asesorów i inspektorów zajmowali urzędnicy polskiego pochodzenia. W latach 1877–1885 Rosjanie objęli tylko jedną taką posadę (w wydziale wojskowo-policyjnym – Gromyko, a po nim Połoniecki). Dopiero z nadejściem lat dziewięćdziesiątych proporcje te uległy odwróceniu na niekorzyść Polaków. W 1890 r. urzędnicy polskiego pochodzenia utrzymali się jeszcze na trzech z siedmiu omawianych stanowisk, ale od 1898 r. żaden z nich nie zajmował już takiej posady. Najwcześniej Rosjanie zastąpili Polaków w wydziałach: wojskowo-policyjnym (w 1877 r.), administracyjnym (w 1886 r.), prawnym (w 1886 r.) i budowniczym (w 1887 r.); najpóźniej: w ubezpieczeniowym (w 1898 r.), weterynaryjnym (w 1897 r.) i lekarskim (w 1892 r.).

Konkludując, wymiana polskiej kadry urzędniczej na stanowiskach radców, asesorów i inspektorów w wydziałach Rządu Gubernialnego Lubelskiego, wbrew oficjalnej polityce rusyfikacyjnej władz carskich, trwała zadziwiająco długo i zakończyła się dopiero po 30 latach. Przyczyn tej niekonsekwencji należy upatrywać w braku odpowiednich rosyjskich kadr urzędniczych, legitymujących się odpowiednimi kwalifikacjami (zwłaszcza w przypadku wydziałów: ubezpieczeniowego, budowniczego, lekarskiego i weterynaryjnego) do sprawowania odpowiedzialnych i samodzielnych posad zarządzających wydziałami, jak i w niechęci urzędników-Rosjan, pomimo licznych zachęt finansowych, do podjęcia służby w nowym i postrzeganym jako wrogie środowisku Królestwa Polskiego.

Rusyfikacyjną politykę kadrową, prowadzoną przez władze carskie w administracji gubernialnej Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym wydaje się potwierdzać analiza pochodzenia geograficznego osób mianowanych

na stanowiska radców, asesorów i inspektorów Rządu Gubernialnego Lubelskiego po 1867 r.

Z guberni Królestwa Polskiego pochodziło tylko siedmiu urzędników, w tym sześciu Polaków (ale tylko dwóch z guberni lubelskiej – Kwaśniewski i Szymański) i jeden Rosjanin (Łoginow – z guberni siedleckiej). Na terenach przedrozbiorowych ziem Rzeczypospolitej urodziło się dziesięć osób – w tym trzech Polaków i siedmiu Rosjan, zaś w wewnętrznych guberniach Cesarstwa – czternastu urzędników, wyłącznie Rosjan. Miejsca urodzenia sześciu osób nie udało się ustalić.

Jak wynika z powyższego zestawienia, władze carskie preferowały przede wszystkim urzędników pochodzących z ziem rdzennie rosyjskich, a co najmniej z zachodnich guberni Cesarstwa, licząc zapewne na ich lojalność i wzmocnienie żywiołu rosyjskiego w spacyfikowanym po powstaniu kraju.

Pod względem pochodzenia społecznego urzędnicy zarządzający wydziałami Rządu Gubernialnego Lubelskiego stanowili grupę dość zróżnicowaną. Blisko połowa z nich legitymowała się pochodzeniem szlacheckim – siedemnaście osób, w tym pięciu Polaków i 12 Rosjan; dwóch mieszczańskim (Polacy: Kwaśniewski i Serafiński), i co niezwykle rzadkie – aż dwóch było pochodzenia chłopskiego: Polak – Mejer i Rosjanin – Łoginow. Wśród pozostałych, czterech było synami urzędników (jeden Polak i trzech Rosjan), jeden (Polak) był synem kancelisty, sześciu było synami duchownych prawosławnych (wyłącznie Rosjanie) i dwóch synami oficerów (wyłącznie Rosjanie). Pochodzenia społecznego trzech osób nie udało się ustalić.

Różnili się także poziomem formalnego wykształcenia, ale aż połowa z nich, w tym pięciu Polaków i trzynastu Rosjan, ukończyła studia wyższe. Wykształcenie prawnicze zdobywali na uniwersytetach: w Kijowie (Okołowicz i Gierasimienko), w Moskwie (Świerzyński i von Stavenhagen), w Charkowie (Jewtichjew) i w Petersburgu (Kłopow); medyczne: na Uniwersytecie Jagiellońskim (Kwaśniewski), na Uniwersytecie Św. Włodzimierza w Kijowie (Ignatiew) i Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie (Skabczewski i Frinowski); weterynaryjne: w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie (Grochowski), w Warszawskiej Szkole Weterynarii (Serafiński) i w Charkowskim Instytucie Weterynarii (Rubinski i Gorowoj). Trzech ukończyło studia inżynierskie w Instytucie Inżynierii Cywilnej w Petersburgu (Olchowski, Sidorski i Sołowiew), a jeden – Skabałanowicz – był absolwentem Akademii Duchownej w Petersburgu. Pozostali urzędnicy legitymowali się ukończeniem szkoły średniej (licea, gimnazja oraz szkoły wojskowe i seminaria nauczycielskie) – trzynaście osób (czterech Polaków i dziewięciu Rosjan) lub podstawowej (szkoły powiatowe) – trzy osoby (wyłącznie Rosjanie).

Pod względem stabilności w urzędowaniu przodowali Polacy. Połowa z nich zajmowała posadę radcy, asesora lub inspektora nieprzerwanie przez ponad 20 lat (Okołowicz, Szamota, Szymański i Serafiński), a jeden

(Kwaśniewski) aż przez 35 lat. Trzech utrzymało się na zajmowanym stanowisku przez ponad dziesięć lat (Mejer, Trzciniński i Świerzyński), a tylko jeden (Grochowski) krócej, bo tylko przez pięć lat.

Urzednicy pochodzenia rosyjskiego zajmowali omawiane posady zdecydowanie krócej – przeciętnie przez pięć do sześciu lat. Tylko pięciu z nich urzędowało na tej samej posadzie przez co najmniej dziesięć lat (Smolenski, Skabałanowicz, Olchowski, Ignatiew i Rubinski), niektórzy rok lub nawet krócej (Połoniecki, Gierasimienko, Kodź, Łoginow).

Najbardziej stabilne pod względem obsady kadrowej stanowisk zarządzających wydziałami w całym omawianym okresie były posady wymagające specjalistycznych kwalifikacji. Dotyczyło to wydziału ubezpieczeniowego, w którym w ciągu 50 lat funkcjonowania Rządu Gubernialnego Lubelskiego posadę zarządzającego zajmowały kolejno zaledwie trzy osoby, oraz wydziałów lekarskiego, weterynaryjnego i budowniczego (po cztery osoby). Mniej stabilne były takie stanowiska w wydziałach prawnym i administracyjnym (odpowiednio, osiem i sześć osób), najmniej zaś – w wydziale wojskowo-policyjnym (aż 11 osób).

Dla większości Polaków posada radcy, asesora lub inspektora Rządu Gubernialnego Lubelskiego była ostatnią w ich karierze. Okołowicz, Trzciniński i Szymański zmarli podczas pełnienia służby, a Mejer, Świerzyński, Szamota, Kwaśniewski i Serafiński odeszli na emeryturę. Jedynie Grochowski po odejściu z Lublina kontynuował służbę na posadzie naczelnego weterynarza powiatu chełmskiego, a więc na niższym stanowisku.

W grupie urzędników rosyjskiego pochodzenia relacje te układały się podobnie: dwóch z nich zmarło podczas pełnienia służby (Smolenski, Skabałanowicz), trzech odeszło na emeryturę (Guriew, Sidorski i Ignatiew), a jeden wystąpił ze służby cywilnej (Kozin). Jedynie nieliczni awansowali. Wachromiejew i Jewtichjew objęli posady naczelników stołu: pierwszy w ministerstwie spraw wewnętrznych, drugi w ministerstwie sprawiedliwości, zaś von Stavenhagen pełnił obowiązki wicegubernatora lubelskiego. Pozostali odchodzili z Lublina na równorzędne stanowiska służbowe w gubernialnych i powiatowych władzach administracyjnych w Królestwie lub w Cesarstwie.